

LIETUVIŠKOSIOS ŽIEMGALOS DALIES APGYVENDINIMO RAIDA XIII–XVI AMŽIUJE

ROMAS JAROCKIS

APGYVENDINIMO TĖSTINUMAS AR PERTRAUKA?

„Tamsieji amžiai“ – taip sąlyginai galima būtų pavadinti 200 metų laikotarpį, trukusį nuo XIII a. pabaigos iki XVI a. pradžios Šiaurės Lietuvoje. Lietuvių mokslinėje literatūroje plačiai paplitusi nuostata, kad dėl XIII–XV a. vykusių karų Livonijos ir Prūsijos pasienio sritys tapo dykromis, kurios tik XVI a. iš naujo buvo apgyvendintos, t. y. rekolonizuotos (Salys, 1930, p. 74–81, 90–116). Lietuviškoji buvusios Žiemgalos dalis kaip tik ir yra priskiriama tokiai sričiai (Šenavičius, 1995, p. 56, 59–60). Kokiais argumentais buvo remtasi:

1) XII–XIV a. Žiemgalos užkariavimo aprašymuose minėti faktai apie sudegintas pilies ir kaimus, nuniokotus pasėlius, priverstines vietos gyventojų migracijas į Lietuvą ir Livonijos gilumą;

2) XIV–XV a. istorinių šaltinių apie šį kraštą stoka arba užuominos apie tarp vietos gyventojų plitusias epidemijas ir buvusius badmečius;

3) nerasta XIII–XV a. kapų.

Kalbant apie istorinius šaltinius, be Eiliuotojoje Livonijos kronikoje paminėtų faktų apie Sidabrės ir Raktės pilių sunaikinimą XIII a. pabaigoje, daugiau istorinių duomenų apie kokius nors Ordino grobiamuosius žygius į pietų Žiemgalą nėra žinoma. Sunaikintos kelios pilyės dar nereiškia ištuštėjusio regiono, juolab kad, kaip rodo priešistorinių senkapių paplitimas, krašto gyventojų dauguma gyveno ne pilyse, o kaimuose. K. Šešelgio nuomone, Ordino žygių metu gyventojų „nuostoliai“ būdavo lokalinio pobūdžio, todėl negalė-

jo turėti didesnės įtakos demografiniams pokyčiams (Šešelgis, 1988, p. 46). Kita vertus, kryžiuočiai beveik visada puolimo objektais pasirinkdavo tankiai apgyvendintas teritorijas. Kaip pavyzdys gali būti Žemaitija, kuri XIII–XIV a. vokiečių ordinų gyvavimo laikais prarado nemažai savo gyventojų, tačiau vėlesniais laikais gyvenimas čia nenutrūko (Šešelgis, 1988, p. 30).

Žiemgalos ištuštėjimo teorijai, paremtai tik rašytiniais šaltiniais apie krašto nusiaubimą, priverstines migracijas ir masines epidemijas, prieštarauja kiti istoriniai duomenys. Pvz., LDK didysis kunigaikštis Gediminas, tituluojantis save Žiemgalos valdovu ir kunigaikščiu, 1323 m. laiške pranciškonų vienuoliams mini žiemgalius ir rūpinasi, kad ten būtų pasiūstas vietos gyventojų kalbą mokantis kunigas (Gedimino, 1966, p. 52–55). Kitas faktas, prieštaraujantis minėtai teorijai, yra 1426 m. sienos tarp LDK ir Livonijos nustatymo sutartis, kurioje senovės žiemgalių gyventoje teritorijoje tarp Sidabrės ir Dabikinės upių, išvedant apie 40 km ilgio sienos atkarpą, kaip orientyrai sienai pažymėti minimi keturi kaimai (Liv., 1881, Nr. 472, 473; Salys, 1930, p. 84; Varakauskas, 1982, p. 234).

Taigi klausimas, į kurį bent iš dalies siekiama atsakyti šiame straipsnyje – ar iš tiesų pietų Žiemgala XIII–XIV a. dėl karų su Livonijos ordinu virto dykra, kuri tik XVI a. pirmojoje pusėje vėl buvo pradėta apgyvendinti (rekolonizuota)? Šiai problemai aptarti remiamasi archeologiniais duomenimis apie priešistorinių ir istorinių laikų senkapių paplitimą bei istorinėmis žiniomis apie XV–XVI a. dvarus ir bažnyčias lietuviškojoje Žiemgalos dalyje.

PRIEŠISTORINIAI IR ISTORINIO LAIKOTARPIO SENKAPIAI

Archeologiniai duomenys apie priešistorinių ir istorinių senkapių chronologiją ir jų paplitimą yra pagrindinis žemiau pateikto tyrimo šaltinis, kuriam apdoroti taikomi statistinis ir kartografavimo metodai.

Darbe remtasi moksline informacija apie senkapių chronologiją, pateiktai 1977 m. išleistame Lietuvos TSR archeologijos atlaso trečiame tome (Lietuvos, 1977) ir kraštotyrinio pobūdžio informacija iš J. Šliavo archyvo, saugomo Vilniaus universiteto bibliotekoje (Šliavas, 1974š). Nors po minėto atlaso pasirodymo praėjo beveik ketvirtis amžiaus, Šiaurės Lietuvoje esančių priešistorinių senkapių sąrašas pasipildė labai nežymiai. Tai rodo, kad geležies amžiaus laidojimo paminklų skaičius greičiausiai ir ateityje keisis nežymiai. Tiesa, pastaraisiais dešimtmečiais dėl vykusių naujų archeologinių kasinėjimų prasiplėtė senkapių chronologinės ribos, t. y. tyrinėjant priešistorinius kapinynus, daugelyje vietų buvo rasta XVI–XVIII a. datuojamų kapų.

Lietuviškojoje buvusios Žiemgalos dalyje, sąlyginai apsibrėžiant dab. Joniškio, Pakruojo ir Pasvalio rajonų ribomis, yra 67 archeologiniai senkapiai. Iš jų 51 senkapis (77%) datuojamas geležies amžiumi, 13 senkapių (19%) – geležies amžiumi bei istoriniais laikais ir tik 3 senkapiai (4%) – istoriniais laikais.

Siekiant nustatyti regiono apgyvendinimo struktūrą, visi tiriamame regione esantys senkapiai buvo kartografuoti pagal Valstybinės geodezijos tarnybos 1994 m. išleistą 1:200 000 mastelio žemėlapi. Kaip matyti iš geležies amžiaus archeologijos paminklų žemėlapi, senkapiai dauguma atvejų išsidėstę upių ir upelių pakrantėse (1 pav.). Nenuostabu, nes upės ir paupiais nusidriekę keliai priešistoriniais laikais buvo pagrindinės susisiekimo arterijos, jungiančios pavienes gyvenvietes į atskirus mikroregionus.

Kalbant apie senovės gyvenviečių ir kapinynų kompleksą kyla klausimas – ar kiekviena gyvenvietė turėjo atskirą laidojimo vietą? O gal kelios gyvenvietės laidojo bendrame kapinyne? K. Šešelgis, remdamasis etnografiniais duomenimis apie kaimų kapinaites, pabrėžia atskirų kaimų teritorijų uždaramą ir daro išvadą, kad kiekviena priešistorinė gyvenvietė galėjo turėti savo senkapį (Šešelgis, 1988, p. 15). Tokios pat išvados priėjo ir kraštotyrininkas J. Šliavas analizuodamas sa-

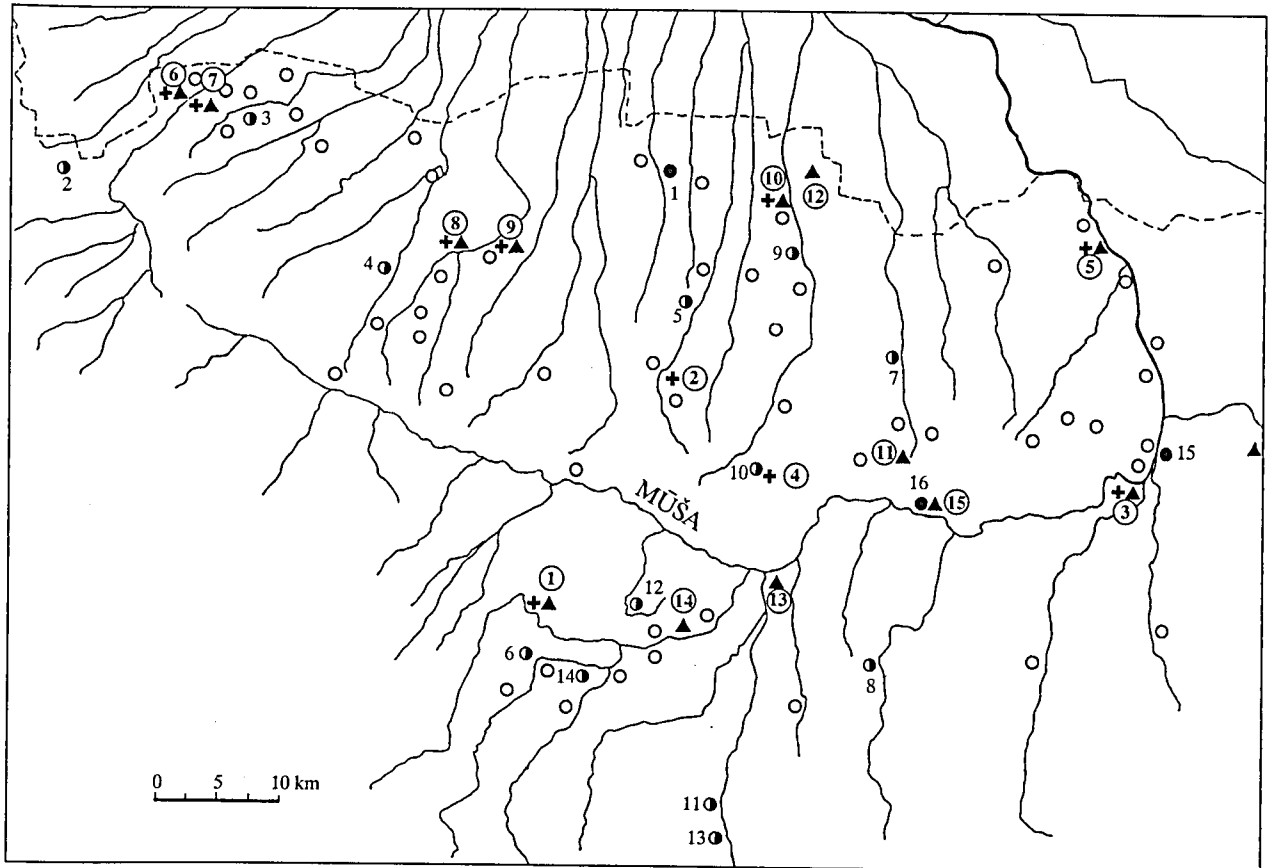
vo surinktą medžiagą apie senkapius Šiaurės Lietuvoje. Jo duomenimis, beveik kiekvienas kaimas turėjo savo kapinaites, greta kurių dažnai aptinkami archeologiniai radiniai iš geležies amžiaus senkapių (Šliavas, 1974š).

CHRISTIANIZACIJA IR MONETIZACIJA

Pabaltijyje XIII–XV a. plitusios krikščionybės eigą atspindi šie archeologiniai bruožai: pasikeičia laidojimo būdas – visuotinai įsigali nedegintų mirusiųjų laidojimas (griautiniai kapai) ir vienoda kapų orientacija – mirusieji dažniausiai guldomi kapo duobėje rytų–vakarų kryptimi; papildomas įkapės, ginklus, darbo įrankių ir papuošalus, gausiai randamus priešistoriniuose kapuose, pakeičia smulkūs papuošalai, negausūs asmeniniai ir namų apyvokos daiktai bei monetos (Urbanavičius, 1966; 1967; Latvijas, 1974, p. 297–300; Valk, 1995, p. 70–79; 1999, p. 137–147), kurios dažnai yra vienintelės įkapės, pagal kurias datuojami istorinių laikų senkapiai (Ivanauskas, 2001, p. 9–12).

Taigi istorinius senkapius žymiai sunkiau aptikti ir datuoti nei priešistorinius. Archeologo E. Svetiko surinktais duomenimis, iki 1990 m. Lietuvoje archeologiniai tyrinėjimai vyko 121 istorinių laikų senkapyje, jų metu buvo ištirti 6056 kapai, datuojami XIV–XVII amžiumi. Pagal pateiktą suvestinę, 1194 kapuose (19,7% visų XIV–XVII a. datuojamų kapų) buvo aptiktos vadinamosios papildomos įkapės – monetos, iš viso – 3258 vnt. Be to, minėtas autorius išskiria dar 2010 kapų (33,1% visų kapų skaičiaus), kuriuose rasta kitokio pobūdžio papildomų įkapių – ginklų, įrankių, buities daiktų, puodų šukių, paukščių kaulų ir kt. (Svetikas, 1995, p. 119). Taigi iš pateiktos statistikos matyti, kad papildomų įkapių aptikta tik truputyje daugiau nei pusė visų statistiškai analizuotų kapų. Tuo tarpu likę aptariamojo laikotarpio kapai datuojami remiantis negausiais papuošalais, aprangos detalėmis arba juose iš viso nėra datavimui tinkančių įkapių.

Kalbant apie kapų datavimą, kuris nustatomas daugiausia remiantis numizmatine medžiaga, matyti, kad XV a. vidurio ir netgi XVI a. pradžios kapuose monetos vis dar aptinkamos retai. Tačiau, XVI a. pabaigoje – XVII a. kapuose jų gausu. Šiam laikotarpiui, pagal E. Svetiko pateiktus duomenis, priklauso net 47,4% visų senkapiuose rastų monetų (Svetikas, 1995, p. 134).

1 pav. Lietuviškosios Žiemgalos apgyvendinimas: ○ – geležies amžiaus (priešistoriniai) senkapiai, ● – istorinio laikotarpio (XVI–XVIII a.) senkapiai, ● – istorinio laikotarpio kapai geležies amžiaus senkapiuose, + – bažnyčios, ▲ – dvarai. 1–16 – istorinio laikotarpio senkapiai. ① – ⑤ – XV–XVI a. bažnyčios ir dvarai–miesteliai.

Analogiška monetų pagausėjimo tendencija XVI a. antrosios pusės – XVII a. kapuose pastebima ir buvusioje Livonijos teritorijoje esančiuose istoriniuose senkapiuose (Latvijas, 1974, p. 298; Valk, 1999, pav. 50).

Kaip jau buvo minėta, lietuviškojoje Žiemgalos dalyje (Joniškio, Pakruojo ir Pasvalio r.) nustatyta 16 kapinynų (žr. priedą), datuojamų XVI–XVII a., vietos, iš kurių 9-iuose – vyko archeologiniai kasinėjimai. Apie likusių 7 istorinių laikų senkapių vietas žinoma iš atsitiktinai rastų archeologinių radinių. Remiantis negausia senkapių archeologinių tyrimų medžiaga, dauguma kapuose rastų monetų datuojamos XVI a. pabaiga ir XVII amžiumi. E. Ivanausko surinktais numizmatiniais duomenimis, seniausios viduramžių monetos, surastos tiriamame regione, datuojamos XVI a. pirmąja puse. Jos buvo aptiktos tyrinėjant Rukuižių senkapį I netoli Žagarės (Ivanauskas, 2001, p. 169–170).

DVARAI-MIESTELIAI – NAUJO TIPO CENTRINĖS VIETOS

Žemdirbystė buvo svarbiausias veiksnys, turėjęs įtakos apgyvendinimo raidai ir dvarų–miestelių – naujo tipo centrinių vietų – atsiradimui XV a. pabaigoje. Prekyba žemės ūkio produktais stimuliuo dvarų atsiradimą ir raidą. Šį procesą lydėjo valstybės ir visuomenės monetizacija, t. y. prekyboje ir mokesčiams surinkti pradėtos naudoti smulkaus nominalo monetos (Klackenberg, 1989). Visuose Europos kraštuose, kur buvo stiprus dvarininkinis ūkis, urbanizacijos raidai didelę reikšmę turėjo socialinio elito (dvarininkų) sprendimai ir iniciatyva. Jie savo dvare visiškai kontroliavo gyvenančius žmones ir gamtinius resursus (Roberts, 1996, p. 57–59).

Anot istoriko J. Jurginio, XV a. Lietuvos bajorų žemės valdos buvo trejopos kilmės: tėvoninės, dovanotos

ir pirktos. Turtėjantys bajorai, išsikeldami iš kaimo, netoli jo steigė savo dvarus, didesnius ir puošnesnius nei valstiečių namai. Nuo XVI a. šias bajorų sodybas imta vadinti dvarais (Jurginis, 1962, p. 127, 234; 1978, p. 20). Lietuvos bajorų–dvarininkų iniciatyva daugiausia lėmė dvarų–miestelių kūrimąsi vėlyvaisiais viduramžiais. Lenkų istoriko S. Aleksandrovičiaus duomenimis, didžiausią Lietuvos miestelių nuošimtį sudarė XV a. pabaigoje ir XVI a. prie vietos bajorų dvarų įsikūrę miesteliai (Alexandrowicz, 1970, p. 50, 52).

Jei prie dvaro steigiamas turgus siejamas su ekonominiu poreikiu papildyti dvaro pajamas, bažnyčių steigimas, greta pastoracinės misijos, gali būti vertinamas ir kaip vietos bajoro valdžios, savo dvaro ribose, savotiška manifestacija. Žiūrint iš centro–periferijos teorijos perspektyvos, bažnyčios vieta yra svarbus viduramžių kultūrinio kraštovaizdžio komponentas, nurodantis vietovės, kurioje ji buvo pastatyta, centriškumą aplinkinių teritorijų atžvilgiu. Šis faktorius ypač plačiai naudojamas rekonstruojant apgyvendinimo raidą ankstyvaisiais viduramžiais (Aston, 1989, p. 50).

Pirmoji vyskupystė Lietuvoje buvo įkurta 1387 m. Vilniuje (Vilniaus vyskupystė), o 1417 m. įkūrus Žemaitijos vyskupystę, Lietuvos valstybės ir visuomenės christianizacija formaliai buvo baigta. Iki XVI a. pradžios Vilniaus vyskupystėje įsikūrė iki 130 bažnyčių. Tuo tarpu Žemaitijos vyskupystėje, į kurios sudėtį vėliau pateko didžioji lietuviškosios Žiemgalos dalis, iki XV a. pabaigos įsikūrė tik 26 parapijos. Pirmosios bažnyčios Žemaitijoje buvo įsteigtos daugiausia didžiojo kunigaikščio ir vyskupo iniciatyva iš valstybės lėšų. Vietos bajorų iniciatyva įsteigtų kaimo bažnyčių skaičius iš pradžių buvo nedidelis (Kiaupa, Kiaupienė, Kuncevičius, 1998, p. 139, 141, 174).

Istorinių šaltinių duomenimis, lietuviškojoje Žiemgalos dalyje iki XVI a. pabaigos įsteigta 10 bažnyčių: Lygumose (1426), Pašvitinyje (1495), Pasvalyje (1497), Linkuvoje (1500/1501), Saločiuose (1514), Senojoje Žagarėje (1523), Naujojoje Žagarėje (1526), Kalneliuose/Joniškyje (1522/1526) ir Žeimelyje (1540 metais) (žr. priedą). Kalneliuose, Joniškyje ir Naujojoje Žagarėje bažnyčios buvo įsteigtos Vilniaus vyskupo Jono iniciatyva. Tuo tarpu 7 bažnyčios buvo pastatytos vietos bajorų lėšomis prie jų valdomų dvarų, kas iš dalies lėmė dvarų–miestelių formavimąsi šiose vietose. Tik Pasvaly-

je, vietos klebono iniciatyva, miestelis (turgus) kūrėsi prie bažnytinio dvaro (Alexandrowicz, 1970, p. 53, 69, Nr. 71). Žeimelyje pirmoji bažnyčia nuo pat įsteigimo buvo protestantiška, katalikų bažnyčia čia pastatyta tik XIX amžiuje (Kviklys, 1983, p. 470).

APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

Mokslinėje literatūroje įsigalėjusi nuostata, kad dėl XIII–XIV a. karų su Livonijos ordinu šiaurinė Lietuvos dalis tapo dykra, t. y. joje beveik negyventa. Ši teorija daugiausia pagrįsta istoriniuose šaltiniuose minimais faktais apie krašto nusiaubimą, priverstines vietos gyventojų migracijas bei badmečius. Be to, archeologai Šiaurės Lietuvoje neranda XIII–XV a. kapų. Dėl XIII a. kapų datavimo galima diskutuoti. Taikant tradicinę datavimo metodiką, kai senkapiuose randamų archeologinių radinių chronologija „plaukioja“ 100–200 m. ribose, sunku tiksliai nustatyti, kuo XIII a. kapai skiriasi nuo XI–XII a. kapų. Dėl XIV–XV a. kapų „trūkumo“ galima pateikti kelias priežastis. Pirmiausia mažas ištirtų kapų skaičius, kuomet istorinio laikotarpio kapai dažniausiai aptikti atsitiktinai, t. y. priešistorinių senkapių tyrinėjimo metu. Kita priežastis sietina su kapų datavimu, šio laikotarpio kapuose daugiausia paremtu numizmatine medžiaga. Vėlyva Šiaurės Lietuvos christianizacija ir monetizacija lėmė, kad šio regiono senkapiuose monetos atsiranda tik XVI a. pirmojoje pusėje. Susidaro netgi paradoksali situacija – istoriniuose šaltiniuose jau XV a. minimos gyvenamosios vietos (kaimai, dvarai, bažnyčios ir miesteliai), tačiau šiuo metu turimi senkapių archeologiniai duomenys to dar negali patvirtinti.

Žiūrint iš centro–periferijos teorijos pozicijos, viduramžiais Lietuvoje susiformavę dvarai–miesteliai gali būti traktuojami kaip naujo tipo centrinės vietos, paketusios iki tol buvusią apgyvendinimo struktūrą, kuri buvo paremta piliakalnių–gyvenviečių kompleksų egzistavimu. Viduramžių miestelius sudarė 3 pagrindiniai komponentai: dvaras, bažnyčia ir turgus. Koreliuojant dvarų ir bažnyčių išsidėstymą su archeologinių senkapių kartografavimo duomenimis (1 pav.) galima daryti šias išvadas. Pirma, XV–XVI a. dvarai kūrėsi, o bažnyčios buvo steigiamos priešistorinių gyvenviečių regionuose. Antra, visame tiriamame regione istorinių

senkapių vietos dažniausiai sutampa su priešistorinių senkapių vietomis. Tai rodo, kad geležies amžiuje apgyvendintose vietose buvo gyvenama ir istoriniais laikais. Trečia, Žagarėje, Kalneliuose ir Žeimelyje viduramžių dvarų ir bažnyčių vietos sutampa su buvusių priešistorinių centrų–pilių vietomis, t. y. pastebimas tiesioginis minėtų centrinių vietų tęstinumas iš priešistorės į viduramžius.

Tikėtina, kad karų su Ordinu metu senųjų centrų sunaikinimas ir priverstinė migracija lėmė dalinę Pietų Žiemgalos depopuliaciją, tačiau XIV–XV a. iš Lietuvos atvykę kolonistai galėjo įsikurti anksčiau gyventose vietose, kurios po daugelio metų pertraukos vis dar buvo žymios sukultūrintame kraštovaizdyje. Tačiau, kaip rodo aukščiau pateikta analizė, teritorinis apgyvendinimo tęstinumas buvusios Žiemgalos pietinėje dalyje būtų neįmanomas, jei nebūtų likę senųjų šio krašto gyventojų.

Priedas

LIETUVIŠKOSIOS ŽIEMGALOS DALIES (JONIŠKIO, PAKRUOJO IR PASVALIO R.) ISTORINIO LAIKOTARPIO SENKAPIAI

Joniškio rajonas

1. Kriukai*

Šapaitė, 1996, p. 223–224.

2. Martyniškiečiai

Lietuvos, 1977, p. 67, Nr. 374.

3. Rukuižiai *

Lietuvos, 1977, p. 99, Nr. 606.

4. Slėpsniai

Lietuvos, 1977, p. 105, Nr. 658.

Pakruojo rajonas

5. Aukštadvaris*

Lietuvos, 1977, p. 23, Nr. 29;

Salatkienė, 1990, p. 174–176.

6. Dargužiai

Lietuvos, 1977, p. 30, Nr. 84;

Strazdas, 1998a, p. 208; 1998b, p. 239–240.

7. Degėšiai*

Lietuvos, 1977, p. 32, Nr. 97;

Striškienė 2000, p. 319–320.

8. Karpiškai*

Lietuvos, 1977, p. 51, Nr. 255.

9. Lauksodis

Lietuvos, 1977, p. 61, Nr. 328.

10. Linkuva*

Lietuvos, 1977, p. 64–65, Nr. 355, 356;

Kvizikevičius, 1998, p. 202;

Vaškevičiūtė, 2000, p. 293–296.

11. Meldiniai*

Lietuvos, 1977, p. 68, Nr. 382.

12. Paliečiai

Lietuvos, 1977, p. 80–81, Nr. 473.

13. Plaučiškiai*

Lietuvos, 1977, p. 89–90, Nr. 547;

Patkauskas, 1980, p. 50–53.

14. Šukioniai*

Lietuvos, 1977, p. 112, Nr. 713;

Šimėnas, 1990, p. 105–108;

Vaškevičiūtė, 1990, p. 114–118; 1992, p. 127–129.

Pasvalio rajonas

15. Papyvesiai

Baubonis, Dakanis, 2000, p. 505–507.

16. Švobiškis

Šliavas, 1974š.

LIETUVIŠKOSIOS ŽIEMGALOS DALIES (JONIŠKIO, PAKRUOJO IR PASVALIO R.) XV–XVI A. BAŽNYČIOS IR DVARAI– MIESTELIAI

1. Lygumai (dvaro koplyčia – 1426, dvaras–miestelis – 1584)

Alexandrowicz, 1970, p. 79, Nr. 440;

Kviklys, 1983, p. 288.

2. Pašvitinys (bažnyčia – 1495)

Kviklys, 1983, p. 328.

3. Pasvalys (bažnyčia ir dvaras–miestelis – 1497)

Alexandrowicz, 1970, p. 69, Nr. 71;

Kviklys, 1984, p. 291.

4. Linkuva (bažnyčia – 1500–1501)

Kviklys, 1984, p. 227.

5. Saločiai (bažnyčia – 1514, dvaras–miestelis – 1525)

Alexandrowicz, 1970, p. 71, Nr. 161;

Kviklys, 1984, p. 348.

* Paminklas tyrinėtasis.

6. **Senoji Žagarė** (dvaras–miestelis – 1495, bažnyčia – 1523)
Alexandrowicz, 1970, p. 69, Nr. 69;
Kviklys, 1983, p. 461.
7. **Naujoji Žagarė** (bažnyčia, dvaras–miestelis – apie 1526)
Kviklys, 1983, p. 461.
8. **Kalneliai** (bažnyčia, dvaras – 1522)
Kviklys, 1983, p. 219.
9. **Joniškis** (bažnyčia – 1526, dvaras–miestelis – 1542)
Alexandrowicz, 1970, p. 74, Nr. 270;
Kviklys, 1983, p. 219.
10. **Žemelis** (bažnyčia – 1540, dvaras–miestelis – 1542)
Alexandrowicz, 1970, p. 79, Nr. 259;
Kviklys, 1983, p. 470.
11. **Grūžiai** (dvaras–miestelis – 1511)
Alexandrowicz, 1970, p. 70, Nr. 98.
12. **Plonėnai** (dvaras–miestelis – 1542)
Alexandrowicz, 1970, p. 74, Nr. 257.
13. **Pamūšis** (dvaras–miestelis – 1561)
Alexandrowicz, 1970, p. 76, Nr. 325.
14. **Pakruojis** (dvaras–miestelis – 1585)
Alexandrowicz, 1970, p. 79, Nr. 444.
15. **Švobiškis** (dvaras–miestelis – 1585)
Alexandrowicz, 1970, p. 79, Nr. 448.
- chaeology. BAR International Series 556. 1989, p. 91–99.
- Kviklys B.**, 1983 – Lietuvos bažnyčios. Chicago, 1983. T. III. Kauno arkivyskupija.
- Kviklys B.**, 1984 – Lietuvos bažnyčios. Chicago, 1984. T. IV. Panevėžio vyskupija.
- Kvizikevičius L.**, 1998 – Žvalgomieji tyrinėjimai Linkuvos (Vaižgantų) kapinyne // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 202.
- Patkauskas S.**, 1980 – Plaučiškių pilkapių (Pakruojo raj.) tyrinėjimai 1978 metais // ATL 1978 ir 1979 metais. Vilnius, p. 50–53.
- Roberts K. B.**, 1996 – Landscape of settlements. From prehistory to the present. London–New York, 1996.
- Salatkienė B.**, 1990 – Aukštadvario–Gudelių senkapiai (Pakruojo raj.) // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 174–176.
- Salys A.**, 1930 – Die žemaitischen Mundarten // Tauta ir žodis. Kaunas, 1930. T. 6.
- Strazdas A.**, 1998a – Dujotiekio trasos Panevėžys–Šiauliai žvalgymas // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 207–208.
- Strazdas A.**, 1998b – Viduramžių senkapių žvalgomieji tyrinėjimai Alytaus ir Pakruojo rajonuose // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 239–240.
- Striškienė E.**, 2000 – Degėsių senkapio tyrinėjimai 1999 m. // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 319–320.
- Svetikas E.**, 1995 – Monetos XIV–XVII a. Lietuvos kapinyuose // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995, p. 117–151.
- Šapaitė A.**, 1996 – Kriukų bažnyčios šventoriaus kapinių tyrinėjimai 1994 metais // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 223–224.
- Šenavičius A.**, 1995 – Žiemgaliai istorijos būvyje: Laimėjimai ir netektys // Žagarė. Vilnius, 1995, p. 42–63.
- Šešelgis K.**, 1988 – Lietuvos teritorijos apgyvendinimas nuo mūsų eros pradžios iki XIII a. // Urbanistika ir rajoninis planavimas. Lietuvos teritorijos apgyvendinimo raida, 1988, Nr. 15, p. 3–59.
- Šimėnas V.**, 1990 – Šukionių kapinyno tyrinėjimai 1988 m. // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 105–108.
- Šliavas J.**, 1974š – Šiaurės Lietuvos lygumos // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 152–5.
- Urbanavičius V.**, 1966 – Laidosena Lietuvoje XIV–XVII a. // MADA. Vilnius, 1966. T. 3 (22), p. 105–119.
- Urbanavičius V.**, 1967 – XIV–XVII amžių monetos Lietuvos kapinyuose // MADA. Vilnius, 1967. T. 2(24), p. 61–73.
- Valk H.**, 1995 – Reflections of folk-religion and be-

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Alexandrowicz S.**, 1970 – Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII wieku // Acta Baltico-Slavica. Białystok, 1970. T. 7, p. 47–108.
- Aston M.**, 1997 – Interpreting the landscape. Landscape archaeology and local history. London, 1997.
- Baubonis Z., Dakanis B.**, 2000 – Papyvesių senovės gyvenvietės ir senųjų kapinių, vadinamų Švedkapiais, žvalgomieji tyrinėjimai 1999 metais // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 505–507.
- Gedimino**, 1966 – Gedimino laišakai // Vilnius, 1966.
- Ivanauskas E.**, 2001 – Monetos ir žetonai Lietuvos senkapuose 1387–1850. Vilnius, 2001.
- Jurginis J.**, 1962 – Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje. Vilnius, 1962.
- Jurginis J.**, 1978 – Lietuvos valstiečių istorija (nuo seniausių laikų iki baudžiavos panaikinimo). Vilnius, 1978.
- Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A.**, 1998 – Lietuvos istorija iki 1795 metų. Vilnius, 1998.
- Klackenberg H.**, 1989 – Monetization in medieval Sweden: an archaeological approach // Coins and ar-

liefs in Estonian burial custom of the 13th–19th centuries Archaeology, folklore and written data // *Archaeology East and West of the Baltic. Papers from the Estonian–Swedish archaeological symposium. Sigtuna, Stockholm, May, 1991*, p. 132–153.

Valk H., 1999 – Rural cemeteries of Southern Estonia 1225–1800 AD // CCC papers 3. Visby–Tartu, 1999.

Varakauskas R., 1982 – Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a. Vilnius, 1982.

Vaškevičiūtė I., 1990 – Šukionių kapinyno (Pakruojo raj.) 1989 m. tyrinėjimai // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 114–118.

Vaškevičiūtė I., 1992 – Šukionių (Pakruojo raj.) kapinyno 1990 m. tyrinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. T. 1, p. 127–129.

Vaškevičiūtė I., 2000 – Linkuvos (Vaižgantų) kapinyno tyrinėjimai 1999 m. // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 293–296.

SANTRUMPOS

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje
MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai.

A serija

Lietuvos, 1977 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 3. Vilnius, 1977

Latvijas, 1974 – Latvijas PSR archeologija. Rīga, 1974.

Liv. – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Bd. 7, Riga, 1881. T. 7.

SETTLEMENT DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN PART OF SEMIGALLIA IN THE 13TH–16TH CENTURIES

Romas Jarockis

Summary

The main question this short article tries to answer at least partially is the following: Did the South Semigallia really become deserted the 13–14th centuries due to wars with the Livonian Order and was it repopulated (recolonized) only in the first half of the 16th century? Discussion on this subject is based on the archaeological data about spatial distribution of cemeteries from prehistoric and historic times, as well as on historic information about manors and churches of the 15–16th centuries in the Lithuanian part of Semigallia.

By correlating the location of manors and churches with the cartographic data of archaeological cemeteries (see for numeration of cemeteries, churches and manors in Annexe) (Fig. 1), the following conclusions may be drawn. **First**, in the 15–16th centuries manors and churches were establishing in regions of prehistoric settlements. **Second**, in the whole region under investigation the sites of historic cemeteries usually coincided with those of prehistoric cemeteries. It shows that in historic times people also lived in the regions inhabited since the Iron Age. **Third**, the sites of manors and churches of the Middle Ages in Žagarė, Kalneliai and Žeimelis are coincident

with the former sites of prehistoric centers-castles, i.e. direct continuity of mentioned central places from the prehistory to the Middle Ages is observed.

It seems likely that in the course of wars with the Order, destruction of old centers and forced migration predetermined a partial depopulation of the South Semigallia. However, the colonists who arrived from Lithuania in the 14–15th centuries most likely settled in previously populated localities still noticeable in the landscape after a many-year interval. Nevertheless, as the above analysis shows, the territorial continuity of settlement in the southern part of the former Semigallia would have been infeasible, if no indigenous inhabitants of this land had not remained.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Population of the Lithuanian part of Semigallia:
○ – Iron Age (prehistoric) cemeteries, ● – cemeteries from the historic period (the 16–18th centuries), ○ – graves of the historic period in the Iron Age cemeteries,
+ – churches, ▲ – manors.

ПРОЦЕСС ЗАСЕЛЕНИЯ ЛИТОВСКОЙ ЧАСТИ ЗЕМГАЛЫ В XIII–XVI ВВ.

Ромас Яроцкис

Резюме

В настоящей статье делается попытка по крайней мере отчасти ответить на вопрос, действительно ли войны с Ливонским орденом XIII–XIV вв. опустошили южную Земгалу, которая вновь была заселена (реколонизирована) только в первой половине XVI в.? Эта проблема рассматривается на основе археологических данных о распространении могильников в доисторический и исторический периоды, также данных исторических источников об имениях и костелах литовской части Земгалы в XV–XVI вв.

Корреляция расположения имений и костелов с картографированными данными об археологических могильниках (нумерацию могильников, костелов и имений см. в приложении) (рис. 1) позволяет сделать следующие выводы. Во-первых, в XV–XVI вв. имения и костелы возникали на окраинах регионов доисторических могильников. Во-вторых, в исследуемом регионе места расположения исторических могильников в основном совпадают с местами расположения доисторических могильников. Это свидетельствует о том, что места, заселенные в железном веке, были населены и в исторический период. В-третьих, места имений и костелов в Жагаре,

Калняляй и Жеймялисе совпадают с местами бывших доисторических центров – замков, т.е. можно заметить непосредственный переход этих центров из доисторических времен в средние века.

Вероятно, разрушение старых центров во время войн с Орденом и принудительная миграция населения обусловили частичную депопуляцию южной Земгалы, однако колонисты, прибывшие из Литвы в XIV–XV вв., могли водвориться в местах прежних поселений, которые, несмотря на многолетний перерыв, все еще присутствовали в социокультурном ландшафте. Однако, как показывает исследование, продолжение заселения южной части бывшей Земгалы было бы невозможно, если бы здесь не осталось прежних жителей этого края.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Заселение литовской Земгалы: ○ – могильники железного века (доисторические), ● – могильники исторического периода (XVI–XVIII вв.), ○ – захоронения исторического периода в могильниках железного века, + – костелы, ▲ – имения.